

Но как бы там ни было, приведенные в данной статье документы свидетельствуют об участии Бертье Делагарда в военных событиях начала XIX в. и вносят лепту в изучение краеведческих и генеалогических вопросов.

Ссылки

1. Брокгауз Ф.А., Ефрон И.А. Энциклопедия // Делагарди. – СПб, 1893. – Т. X(19). – 480 с.
2. Брокгауз Ф.А., Ефрон И.А. Новый энциклопедический словарь // Делагарди. – СПб, 1913. – Т. 15. – 960 с.
3. Энциклопедія історії України / Ред. кол.: В.А. Смолій (голова) та ін. – К.: Наукова думка, 2003. – Т. I. – 688 с.
4. Энциклопедія сучасної України. – Київ, 2003. – Т. II. – 871 с.
5. Севастополь. Севастопольский городской форум. Форумы севпорта. История нашего города. А.Л.Бертье-Делагард:forum.sevastopol.info. А.Л.Бертье-Делагард/Форум. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://forum.sevastopol.info/информация/?t=33564>.
6. Сенатский архив. Часть 1. Именные Указы Императора Павла I. – СПб, 1888. – 978 с.
7. Список штаб-офицерам по старшинству (по 9 ноября 1805 года). – СПб, 1805. – 210 с.
8. Месяцослов с росписью чиновных особ на лето от Рождества Христова 1806. Часть первая. – СПб, 1806. – 517 с.
9. Список штаб-офицерам по старшинству (по 25 мая 1806 года). – СПб, 1806. – 218 с.
10. Бескровный Л. Отечественная война 1812 года. – М., 1962. – 611 с.
11. Петров А. Война России с Турцией. 1806–1812 гг. – СПб, 1885. – Том I. – 431 с.
12. Срезневский В. Записки И.П. Котляревского о первых действиях русских войск в турецкую войну 1806 г. // Киевская старина. – 1900. – Декабрь. – С. 333–336.
13. [Котляревский И.] Журнал военных действий 2-го Корпуса войск под командою господина генерала от кавалерии и кавалера барона Мейндорфа // Киевская старина. – 1900. – декабрь. – С. 336–346.
14. Петров А. Влияние турецких войн с половины прошлого столетия на развитие русского военного искусства. Войны с 1787–1811 гг. – СПб, 1894. – Т. II. – 374 с.
15. Столетие Шостенского порохового завода (1771–1871). – СПб, 1871. – 126 с.
16. Государственный архив Сумской области, ф. 142, оп. 1, д. 1.
17. Богданович М. История Отечественной войны 1812 года, по достоверным источникам. – СПб, 1859. – Т. I. – 556 с.

Кужельна О.В. Бертье Делагард: військовими шляхами Малоросії

У статті наводяться свідчення про представників роду Бертье Делагард, про військову службу підполковника Бертье Делагарда на території Малоросії на початку XIX століття.

Ключові слова: Бертье Делагард, артилерія, підполковник, російсько-турецька війна 1806–1812 рр., Шостенський пороховий завод

Kuzhelnia Ye.V. Bert'e Delagard: by the soldiery roads of Malorossiya

In the article told about representatives of the family Bert'e Delagard, about military service of lieutenant colonel Bert'e Delagard on territory of Malorossiya at the beginning of a XIX century.

Key words: Bert'e Delagard, artillery, lieutenant colonel, Russian-Turkish war, Shostka powder-mill.

23.03.2015 р.

УДК 94(477):37.014.3 О.Розумовський

К.М. Дзекун

МІНІСТР НАРОДНОЇ ОСВІТИ ОЛЕКСІЙ РОЗУМОВСЬКИЙ ТА ЙОГО НАВЧАЛЬНІ РЕФОРМИ

В роботі висвітлюється роль українців у сприянні розвитку народної освіти в Російській імперії, розглядається постать Олексія Розумовського як міністра народної освіти.

Ключові слова: Олексій Розумовський, Міністерство народної освіти, Благородний пансіон Імператорського Царськосільського Лицею.

Розвиток суспільства, економіки і соціальний добробут держави залежить від рівня освіченості населення. Проблема ефективності освіти є однією із найбільш дискусійних і актуальних питань в науковій і педагогічній діяльності. В Російській імперії професійне становлення освіти, зокрема народної, відбулося на початку XIX ст., коли було створено Міністерство народної освіти. Беззаперечним фактом є причетність українців до створення і роботи цього міністерства.

Дане питання розглядалося у роботах І. Алешинцева [1], С.В. Рождественського [4], Н.С. Голіцина [3]. У статті автор ставить за мету визначити роль українців, які сприяли розвитку народної освіти в Російській імперії, охарактеризувати Олексія Розумовського як міністра народної освіти та його навчальні реформи.

У першій половині XIX ст. відбувається становлення системи народної освіти в Російській імперії. Передумовою для цього був економічний розвиток країни, що вимагав збільшення кількості освічених людей і спеціалістів для роботи в різних галузях господарства. В 1802 р. імператор Олександр I видав Маніфест про створення Міністерств, зокрема, і Міністерства народної освіти. Великий внесок для розвитку освіти в імперії зробили українці. Одним з ініціаторів створення Міністерств був Віктор Павлович Кочубей – нащадок козацької старшини Гетьманщини, відомий державний діяч, князь. Він мав значний досвід у державних справах і одним із перших прибічників імператора отримав міністерський пост (від вересня 1802 року – міністр внутрішніх справ). Князь І. Долгоруков дав найкращий відгук про В. Кочубея як про міністра: «Он исправлял должность со всей возможной деятельностью, не кичился своим титулом, но всю его тягость нес и разделял ношу неослабно; был строг с разборчивостью, никогда злобен или спесив... Он любил говорить (с губернаторами) о делах губерний и спрашивал обо всем, что до нее касалось, не сбивался в посторонние материи, но, очертя круг своего разговора, всегда находился в той губернии, о которой давался отчет... Во всю службу мою, я не могу вспомнить времени, в котором бы она столь приятна была для меня как под

Олексій Розумовський

начальством Кочубея... по мнению моему не было в России министра просвещеннее его и способнее к его званию» [2, 184].

Восени 1802 року першим міністром народної освіти призначають Петра Завадовського. За час його служби в державі було відкрито велику кількість безкоштовних навчальних закладів для всіх категорій населення, засновано Віленський (1803 р.), Казанський (1804 р.), Харківський (1804 р.) університети, у Петербурзі відкрився перший інститут для навчання та виховання сліпих. При надзвичайній занятості доступ до міністра був вільним. Він кожного вислуховував уважно, особливо прихильно відносився до українців. «Время управления министерством народного просвещения П.В. Завадовским останется навсегда блестящей эпохой в истории народного просвещения в России» [4, 47].

Наступником П. Завадовського в 1810 р. стає Олексій Кирилович Розумовський – син українського гетьмана, відомий державний діяч, сенатор, куратор Московського університету і округу. Про нього казали: «Умный, ученый и прямо блестяще по

тому времени образованный, особенно увлекшийся изучением ботаники» [1, 56]. Ще перебуваючи на посаді куратора Московського університету з 1807 р., О. Розумовський провів деякі реформи в організації управління університету, які позитивно відмітив сам імператор. «Угрюмый и гордый, раздражительный и желчный в уединении кабинета, который он редко покидал, граф Алексей Кириллович умел при случае блеснуть в обществе. Его несомненные познания, колкость ума, утонченная светскость иногда, хотя и нечасто, брали верх над обычною хандрю и брезгливостью. Таким предстал он в Москве перед государем и показался ему достойнейшим преемником П.В. Завадовского» [2, 53].

Олексій Розумовський приділяв велику увагу якості освіти: при ньому були відкриті нові приходські школи і повітові училища, гімназії, кілька наукових товариств в різних містах імперії, при Московському університеті відкрита кафедра слов'янської словесності.

Одним із головних досягнень О. Розумовського на посту міністра народної освіти було сприяння у відкритті Царськосільського ліцею, який став згодом одним із найвідоміших навчальних закладів Російської імперії. «Учреждение Лицея составляет самую выдающуюся и лучшую сторону деятельности Разумовского. Заняв должность министра, он сбросил с себя свою обычную лень, забыл про хандрю» [2, 77]. Олексій Кирилович брав участь у розробці програми Ліцею, особисто приймав вступні іспити у майбутніх ліцеїстів. Він був присутнім на екзамені, коли юний Олександр Пушкін декламував свій вірш «Спогади про Царське Село», який розчулив поета Г.П. Державіна. «С Разумовским связан один знаменательный для юного Пушкина эпизод, рассказанный его отцом Сергеем Львовичем: «Сын мой на 15-м году своего возраста на первом экзамене в Императорском лицее читал «Воспоминание о Царском Селе» в присутствии Г.Р. Державина. Бессмертный певец... благодарил тогда моего сына и благословил его поэтом... не забуду, что за обедом, на который я был приглашен графом А.К. Разумовским, бывшим тогда министром просвещения, граф, отдавая справедливость молодому таланту, сказал мне: «Я бы желал, однако же, образовать сына вашего к прозе». –

Благородний пансіон Імператорського Царськосільського Ліцею. Малюнок 1820-х рр.

«Оставьте его поэтом», – отвечал ему за меня Державин с жаром, вдохновенный духом пророчества» [5].

При прийомі вихованців до Царськосільського ліцею Олексій Розумовський, разом з іншими педагогами, виявив різний рівень знань учнів, прийнятих до одного класу. Щоб вирішити цю проблему, він задумав створити при Ліцеї особливий навчальний заклад, який би надавав учням знання, необхідні для вступу, таки чином забезпечуючи Ліцей найкращими вихованцями. «Средствами для того графъ Разумовскій призналъ – требованіе отъ поступающихъ въ Лицей известной степени познаній и доставленіе имъ самыхъ способовъ приобретенія такихъ познаній, а для этого – учрежденіе особаго, приготовительнаго учебнаго заведенія, которое постоянно снабжало бы Лицей отличнейшими воспитанниками. Кроме того, при этомъ имела въ виду еще и другая цель – доставить русскому дворянству новый способъ воспитанія и образования детей своихъ» [3, 2].

Імператору Олександрю І ця ідея сподобалася, і в липні 1812 р. Олексій Розумовський подав проект про створення в Царському Селі Благородного пансіону Імператорського Царськосільського Ліцею. «Въ юле этого года графъ Разумовскій представилъ уже Государю докладъ объ учрежденіи Пансіона и испросилъ Высочайшее разрешеніе купить за 32, 500 р. въ Царскомъ Селе, три дома, для помещенія въ нихъ Пансіона, и расходъ этотъ обратитъ на Государственное Казначейство или на Кабинетъ Его Величества» [3, 3]. Відкриття нового навчального закладу відбулося 27 січня 1814 р. в м. Софія (в районі Царського Села). «Мысльъ объ учрежденіи Лицейскаго Пансіона вноне принадлежала графу Разумовскому, и приведеніе ея, съ Высочайшаго утвержденія, въ исполненіе, беспорочно составляетъ неотъемлимую и великую заслугу графа Разумовскаго делу народнаго просвещенія въ то время въ Россіи. Съ этой точки зренія и необходимо смотреть на учрежденіе Лицейскаго Пансіона» [3, 3].

Пансіон називали «молодшим братом Ліцея». Обидва навчальні заклади були нероздільно пов'язані між собою. Директором пансіону призначався один із ліцейських професорів, навчальний план і предмети майже не відрізнялися від тих, що викладалися в Ліцеї. Вихованці пансіону були поділені на 3 класи: молодший, середній і старший. До молодшого класу приймалися учні з 8 років. Термін навчання складав 9 років. Через кожні 3 роки найкращі учні із 2 та 3 класів переходили до Ліцею, решта продовжувала навчання в пансіоні. На відміну від Ліцею, де навчання було безкоштовним, при вступі до пансіону вносилися одноразова плата в 300 рублів, а потім щорічно – по 1000 рублів. З 1816 р. термін навчання в пансіоні скоротили до 6-ти років і збільшили плату за навчання до 1500 рублів щороку. В 1829 році імператор Микола І прийняв рішення про закриття Благородного пансіону.

За 15 років існування пансіон підготував 144-х випускників. Найбільш відомі з них – граф О.П. Голенищев-Кутузов (майбутній сенатор), О.Ф. Берг (майбутній таємний радник), Ф.П. Корнілов, Н.І. Лайбе (майбутні статс-секретарі). «Дань признательности – знаменитому Государственному мужу, министру народнаго просвещенія въ 1810–1816 гг., учредителю и благодетелю Пансіона, Графу Алексею Кирилловичу Разумовскому. – Въ его уме возникла мысльъ объ учрежденіи при Царскосельскомъ Лицее Благороднаго Пансіона. – Онъ, съ Высочайшаго утвержденія Императора Александра Павловича, привелъ ее въ исполненіе, и учредивъ Пансіонъ, устроилъ его, испросилъ ему и дома съ землею для помещенія, и деньги на обзаведеніе, и те права и имущества, которыми онъ пользовался съ 1 8 16 г. до своего упраздненія» [3, 182].

Таким чином, можна стверджувати, що українці зробили значний внесок у формування і розвиток народної освіти в Російській імперії. Велика заслуга в цьому належить Олексію Розумовському – відомому державному діячу і міністру народної освіти, за ініціативи якого було відкрито безліч навчальних закладів, зокрема Царськосільський ліцей і Благородний пансіон Імператорського Царськосільського Ліцею.

Посилання

1. Алешинцев И. История гимназического образования в России (XVIII и XIX век) / И. Алешинцев. – СПб.: Издательство О. Богдановой, 1912. – 350 с.
2. Васильчиков. А.А. Семейство Разумовских. Т. 2. – Санкт-Петербург, 1880. – 557 с.
3. Голицын Н.С. Благородный пансион Императорского Царскосельского Лицея. 1815–1829. – Санкт-Петербург, 1869. – 210 с.
4. Рождественский С.В. Исторический обзор деятельности министерства народнаго просвещенія (1802–1902) / С.В. Рождественский. – СПб.: Издательство Министерства народнаго просвещенія, 1902. – 786 с.
5. Пушкин и Разумовские [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://utropress.ru/index.php/novosti/247-pushkin-i-razumovskie>.

Дзекун Е.Н. Министр народнаго просвещенія Алексей Разумовскій и его учебные реформы

В статье показана роль украинцев в становлении и развитии народнаго просвещенія Российской империи, рассматривается личность А.К. Разумовскаго как министра народнаго просвещенія.

Ключевые слова: Алексей Разумовскій, Министерство народнаго просвещенія, Благородный пансион Императорскаго Царскосельскаго Лицея.

Dzekun K.M. Oleksiy Rozumovskiy as the minister of national education and his educational reforms

The contribution of Ukrainians into development of national education in Russian Empire and personality of Oleksiy Rozumovskiy as the minister of national education are revealed in the article.

Key words: Oleksiy Rozumovskiy, the Ministry of national education, the Noble boarding school of the Imperial Tsarskoe Selo Lyceum.

19.03.2015